

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 37.091.12-051:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-2.10>

С. В. Драновська

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Модернізація вітчизняної системи освіти актуалізувала проблему розвитку професійної компетентності педагогів. Професійна компетентність є системною характеристикою вчителів, відображає теоретичний рівень їх професійної підготовки, освітню практику й особистісну гуманістичну позицію. Розвиток професійної компетентності вчителів має процесуальний і системний характер, основою якого становить рівень професійної освіти.

Професійна компетентність – сукупність знань і вмінь, що визначають результативність праці; обсяг навичок виконання завдання; комбінація особистісних якостей і властивостей; комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей; вектор професіоналізації; єдність теоретичної та практичної готовності до праці; здатність здійснювати складні види дій.

Професійна компетентність – базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення.

Фахівці зазначають, що професійна компетентність учителя – динамічна категорія, яка постійно розвивається та взаємопов'язана з поняттями «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності», «готовність до діяльності».

Сучасні науковці вважають, що до структури професійної компетентності педагога відносять такі компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісний.

Професійна діяльність вчителя полягає у створенні в освітньому процесі умов для навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення особистості, встановлення потенційних можливостей та умов для творчої самореалізації.

Структура професійної діяльності містить мету навчання (педагогічні завдання), професійно-педагогічну спрямованість (мотив), концептуальну модель і план вирішення кожного педагогічного завдання, процес опрацювання поточної інформації, перевірку та корекцію їхніх результатів.

Сучасний підхід до структури професійної компетентності вчителів пропонує розглядати цей феномен як сукупність ключових (універсальних) компетентностей: соціальної, комунікативної, інформаційно-комунікаційної, проблемної, кооперативної тощо; базових професійних (загальнопрофесійних): психологічної, педагогічної, рефлексивної, нормативно-правової і спеціальних: сукупність характеристик професійної діяльності учителів, наприклад: методичної, предметної, дидактичної компетентностей.

Вищеперелічені види компетентностей становлять професійну компетентність вчителя, розвиток якої ставлять за мету під час підготовки вчителя.

Ключові слова: професійна компетентність, кваліфікація, професійні здібності, готовність до діяльності.

Постановка проблеми. Актуальність питання професійного розвитку педагога зумовлена підвищенням вимог до підготовки вчителів, оскільки основна мета освіти – відповідність актуальним і перспективним потребам особистості, підготовка різнобічно розвиненої особистості, здатної до самоосвіти і самовдосконалення.

З метою забезпечення конкурентоспроможності фахівців на світовому ринку праці та мобільності

трудових ресурсів основними характеристиками підготовки вчителя мають стати професіоналізм, компетентність, самоорганізація, креативність, суспільний інтерес до компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання компетентнісного підходу у своїх працях розглядали Н. Гупан, І. Зимня, О. Локшина, О. Пометун; проблему особистісно орієнтованого підходу розкривали І. Бех, О. Бондаревська,

Г. Селевко, І. Якиманська; концептуальні засади розвитку професійної компетентності педагога досліджували І. Бех, Л. Ващенко, В. Введенський, І. Зязюн, Л. Карпова, О. Лебедева, О. Локшина, О. Пометун, А. Хуторський, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Семенов та інші науковці; аксіологічний підхід у розвитку професійної компетентності педагога з'ясували І. Білецька, Б. Бордюк, А. Вірковський, Л. Корінна, М. Ратко, А. Сембрат, В. Сергєєва, В. Шахрай.

Мета статті – висвітлити теоретичний аспект розвитку професійної компетентності педагога в контексті сучасного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. На загальнодержавному рівні процеси розвитку системи освіти знайшли відображення в Законі України «Про вищу освіту», проєкті Концепції розвитку освіти України на 2015–2025 рр. Ці та інші документи визначають необхідність створення такої інноваційної системи національної освіти, яка здатна забезпечити різноманітні освітні потреби особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними задатками, здібностями та запитами суспільства.

На думку багатьох науковців, компетентність – це здатність і готовність індивіда ефективно будувати суб'єктивно значущу із соціальним оточенням діяльність на основі отриманих знань і сформованих умінь. Вона передбачає не конкретну обізнаність та інформованість людини, а успішне розв'язання складних проблем, які виникають у взаєминах з іншими людьми в практичному житті під час виконання соціальних ролей громадянина країни, члена родини, під час вибору майбутнього фаху, під час використання нових сучасних інформаційних технологій та іншого. Може розглядатися як певна модель результату освіти, як вирішальна умова та показник успішності людини в житті взагалі й у професійній діяльності зокрема [6, с. 8].

У педагогічній науці поняття «професійна компетентність» розглядається як: сукупність знань і умінь, що визначають результативність праці; обсяг навичок виконання завдання; комбінація особистісних якостей і властивостей; комплекс знань і професійно значущих особистісних якостей; вектор професіоналізації; єдність теоретичної і практичної готовності до праці; здатність здійснювати складні види дій [1, с. 51].

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності. Професійно-педагогічна компетентність учителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що

формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентноздатності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності [3].

Нині Рада Європи виділяє п'ять базових компетентностей, які необхідні нині фахівцям і набувають особливого значення, а саме:

– політичні та соціальні компетентності, пов'язані зі здатністю брати на себе відповідальність; брати участь у спільному прийнятті рішень, у функціонуванні та розвитку демократичних інститутів;

– компетентності, що стосуються життя в полікультурному суспільстві;

– компетентності, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням, важливим у роботі та громадському житті;

– компетентності, пов'язані з виникненням суспільства інформації (володіння ІКТ, розуміння їх позитивних і негативних рис тощо);

– компетентності, що реалізують здатність і бажання вчитися все життя, не тільки в професійному плані, а і в особистому та суспільному житті [4].

Іноземний науковець Дж. Равен розглядає такі якості, які необхідні фахівцю для розвитку професійної компетентності:

– здатність працювати самостійно без постійного керівництва;

– здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою;

– здатність проявляти ініціативу;

– готовність помічати проблеми і шукати шляхи їх вирішення;

– вміння аналізувати нові ситуації і застосовувати вже наявні знання для такого аналізу;

– здатність уживатися з іншими; здатність освоювати будь-які знання за власною ініціативою (враховуючи власний свій досвід і зворотний зв'язок з оточуючими);

– вміння приймати рішення на основі здорових суджень, тобто не маючи необхідного матеріалу і не маючи можливості проаналізувати інформацію [5].

Водночас фахівці зазначають, що професійна компетентність учителя – динамічна категорія, що постійно розвивається, взаємопов'язана з такими поняттями, як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності», «готовність до діяльності».

Професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють

готовність учителя до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації. Професійна компетентність учителя не має вузько професійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою.

На думку Л. Карпової, професійна компетентність як особистісне утворення є динамічним, оскільки його змістовне наповнення й якісний рівень залежать від багатьох чинників: рівня розвитку психології і педагогіки, антропології та культурології, соціальних та економічних причин тощо, а також багатоаспектним, тому що змінюється відповідно до процесів, які відбуваються в освіті та суспільстві [2, с. 6].

У результаті необхідно зазначити, що поняття «професійна компетентність вчителя» у різних джерелах трактується по-різному. Одні науковці визначають його як здатність виконувати професійні функції (сформованість професійних знань, умінь і навичок), інші – як сформованість особистісних якостей педагога. Проте сутність поняття у всіх визначеннях одна. Вона полягає в тому, що професійна компетентність є системною характеристикою вчителів, відображає теоретичний рівень їх професійної підготовки, освітню практику і особистісну гуманістичну позицію, а формування професійної компетентності майбутніх учителів має процесуальний і системний характер, основу якого становить рівень професійної освіти.

Сучасні науковці вважають, що до структури професійної компетентності педагога відносять такі компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісний.

Когнітивний компонент професійної компетентності педагога – це система знань, яка передбачає вдале коригування діяльності освітнього процесу з врахуванням контингенту учнів, умов функціонування закладу освіти, матеріально-технічного забезпечення тощо. Показником сформованості когнітивного компонента виступає професійна обізнаність педагога, яка ґрунтується на професійному досвіді, підкріпленому знаннями про інноваційні підходи до освітнього процесу.

Операційно-діяльнісний компонент професійної компетентності педагога – це сукупність умінь і професійного досвіду, що забезпечує успішне здійснення освітнього процесу. Показником сформованості операційно-діяльнісного компонента виступає професійний досвід педагога, який ґрунтується на професійних вміннях, підкріплених новими вміннями щодо визначення індивідуально-зорієнтованої траєкторії здійснення освітнього процесу з урахуванням усіх потенційних ресурсів освітнього середовища (соціальних, інтелектуальних, особистісних, технологічних, інформаційних, матеріально-технічних та інших), а також на визначенні рівня готовності педагога до особистісно-професійного

зростання та партнерської взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу (учнів, педагогічних працівників, керівників, батьків, громадськості).

Когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти пов'язані з постійним розвитком комунікативних і рефлексивних умінь індивіда, надбанням і аналізом досвіду взаємодії із соціальним оточенням [6, с. 10].

Особистісний компонент професійної компетентності педагога визначено: це – сукупність важливих особистісних характеристик, які в системі утворюють певний професійний потенціал педагога, що впливає на успішну реалізацію освітнього процесу. Показником сформованості особистісного компонента виступає особистісно-професійне самовизначення, яке відображає особистісну позицію педагога щодо успішного здійснення освітнього процесу [2].

Сучасний підхід до структури професійної компетентності вчителів пропонує розглядати цей феномен як сукупність ключових (універсальних) компетентностей: соціальної, комунікативної, інформаційно-комунікаційної, проблемної, кооперативної тощо; базових професійних (загальнопрофесійних): психологічної, педагогічної, рефлексивної, нормативно-правової і спеціальних: сукупність характеристик професійної діяльності учителів, наприклад: методичної, предметної, дидактичної компетентностей. Вищеперелічені види компетентностей становлять професійну компетентність вчителя, розвиток якої ставлять за мету під час підготовки вчителя.

Думка закордонних дослідників має дещо спільного з українськими науковцями. Вони вважають, що професійна компетентність учителя включає такі складники:

- педагогічну компетентність;
- особистісну компетентність;
- методичну компетентність;
- соціальну компетентність.

Серед зазначених компетентностей педагогічна компетентність є найбільш важливою, оскільки вона безпосередньо пов'язана з виконанням професійних обов'язків. Педагогічна діяльність виступає тим конструктивним аспектом, за якого особистісне зростання набуває якості неодмінної умови досягнення професіоналізму. Процес формування професійних компетенцій у педагогічному процесі передбачає застосування новітніх інтегративних педагогічних технологій, розширення сфери міжпредметних зв'язків, урахування потенційних і ресурсних можливостей особистості майбутнього вчителя, його знань і досвіду, активізацію та залучення студентів до самостійної роботи та розвитку їхньої відповідальності за отримання результату власної діяльності [4].

Професійна діяльність учителя полягає у створенні в освітньому процесі умов для навчання,

виховання, розвитку і самовдосконалення особистості, встановлення потенційних можливостей та умов для творчої самореалізації. Структура професійної діяльності містить мету навчання (педагогічні завдання), професійно-педагогічну спрямованість (мотив), концептуальну модель і план вирішення кожного педагогічного завдання, процес опрацювання поточної інформації, перевірку і корекцію їхніх результатів.

Професійна компетентність виступає як принципово новий результат професійної освіти. Орієнтація професійної освіти на цей результат є оптимальним шляхом вирішення актуальної проблеми – узгодження основних цілей професійної освіти (формування професійної компетентності) зі змістом професійної діяльності вчителів (сукупність професійних функцій).

Розвитку професійної компетентності вчителя сприяють взаємозалежні педагогічні умови – управління процесом запровадження особистісно-орієнтованого підходу до педагога і до процесу управління закладом освіти.

Незважаючи на розмаїття виділених складників професійної компетентності учителів, жоден із авторів не наводить узагальнюючого критерію, за яким можна було б їх класифікувати. Зазначимо тільки, що вказані види компетентності означають зрілість людини в професійній діяльності й спілкуванні, становлення особистості професіонала, його індивідуальності.

Ґрунтуючись на цьому твердженні, зазначимо, що одним із найважливіших шляхів формування професійної компетентності вчителів є пошук і впровадження в освітній процес інноваційних форм і методів навчання. Основою формування компетентності є досвід людини – як попередній, актуалізований на заняттях, так і новий, одержаний «тут і тепер» під час рольових і ділових ігор, моделювання професійної діяльності, проєктної діяльності, виконання веб- і блог-квестів; створення та використання електронних навчальних ресурсів, роботи в інформаційному середовищі навчального закладу тощо. При цьому досвід стає основою суб'єктної позиції майбутніх учителів (і, відповідно, професійної компетентності) не сам по собі, а лише в процесі його осмислення.

Розвиток професійної компетентності – це розвиток творчої індивідуальності особистості, формування у неї позитивного розуміння й адекватного сприйняття педагогічних інновацій, розвинених здібностей адаптуватися до педагогічного середовища, що змінюється. Рівень професійної компетентності досягається завдяки розвитку особистості в системі професійної освіти. Формування професійної компетентності спеціаліста здійснюється через зміст освіти, яка включає в себе не тільки перелік навчальних предметів, а й професійні навички та вміння, що формуються в процесі

оволодіння предметом, а також засобами активної дієвої позиції студента в соціальному, політичному та культурному житті. Підготовка компетентного фахівця, що відповідає вимогам сьогодення, неможлива без побудови на науковій основі відповідної системи навчання.

Професійна компетентність є складним, багатофакторним явищем та являє собою єдину, цілісну структуру. Професійна компетентність учителя може бути сформована за умови єдності взаємопов'язаних компонентів і базується на наявних можливостях оптимального розвитку його особистості, які активно інтегруються та розвиваються у процесі успішного оволодіння ним професійною діяльністю, яка має носити характер суб'єктивної значущості.

Висновки і пропозиції. Теоретичний аналіз розвитку професійної компетентності педагога дав змогу дійти висновку, що її необхідно розглядати в процесуальному аспекті, оскільки вона виявляється через діяльність і має дискусійний характер.

Визначено, що професійна компетентність охоплює всі сфери особистості та є провідною метою, до досягнення якої має прагнути педагог у процесі свого професійного становлення.

Отже, дослідження теоретичних засад компетентнісного підходу дало нам змогу визначити зміст професійних компетентностей педагога, які виступають основними передумовами до формування його конкурентоспроможності та високої ефективності в подальшій професійній педагогічній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 51–55.
2. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2004. 21 с.
3. Концепція педагогічної компетентності. URL: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233> (дата звернення: 10.06.2019).
4. Крижановський А.І. Формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи з використанням веб-технологій у педагогічних коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 264 с. URL: file:///D:/Downloads/dusert_kru.pdf (дата звернення: 10.06.2019).
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / пер. с англ. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
6. Пометун О.І. Компетентнісно-орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : Тов Конві Прінт, 2018. 208 с.

Dranovska S. The development of professional competence of the teacher: a theoretical aspect

The modernization of the national education system has actualized the problem of the development of professional competence of teachers. Professional competence is a system characteristic of teachers, reflects the theoretical level of their professional training, educational practice and personal humanistic position. The development of professional competence of teachers is procedural and systemic in nature, the basis of which is the level of professional education.

Professional competence – knowledge and skills that determine the effectiveness of labor; skill level; a combination of personal qualities and properties; a complex of knowledge and professionally meaningful personal qualities; vector of professionalization; the unity of theoretical and practical readiness for work; the ability to carry out complex actions

Professional competence – the basic characteristic of the activity of a specialist; it includes both content (knowledge) and procedural (skill) components and has the main essential features, namely: mobility of knowledge, flexibility of methods of professional activity and critical thinking.

Experts point out that the professional competence of the teacher is a dynamic category that is constantly evolving and interconnected with the concepts of “professionalism”, “qualification”, “professional ability”, “readiness for action”.

Modern scientists to the structure of professional competence of teachers include the following components: cognitive, operational-activity, personal.

The professional activity of the teacher is to create conditions for the education, development and self-improvement of the individual in the educational process, the establishment of potential opportunities and conditions for creative self-realization.

The structure of professional activity contains the purpose of training (pedagogical tasks); vocational and pedagogical orientation (motive); conceptual model and plan for solving each pedagogical problem; process of processing of current information; verification and correction of their results.

Professional competence of teachers is considered as a set of key (universal): social, communicative, information-communication, problem, cooperative; basic professional (general): psychological, pedagogical, reflexive, normative-legal and special: a set of characteristics of professional activity of teachers, for example: methodical, subject, didactic competence.

The above types of competencies constitute the professional competence of the teacher.

Key words: professional competence, qualification, professional ability, readiness for activity.